

Світлана ШУЛЬГА

ЧЕСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «БЛАНІК» І УПА-ПІВДЕНЬ: ДЕРМАНСЬКА ЗУСТРІЧ

У роки Другої світової війни, окрім польської, української та радянської сторін Руху опору, в період окупації виокремилася громада волинських чехів, яка зайняла особливу позицію (завдяки котрій зазнала порівняно менших втрат, аніж українці, поляки, євреї) та врешті-решт заявила про своє бажання повернутися на батьківщину. Це і визначає мету статті: з'ясувати питання участі/неучасті чехів у Русі опору, проаналізувати їхні відносини із повстанськими групами різних політичних спрямувань і роль у цьому процесі дерманської зустрічі керівників групи «Бланік» та українських повстанців 1943 р.

Досі ця дослідницька проблема, попри дискусії останніх років, детально не розглядалася. У сучасній українській історіографії взагалі відсутні студії такої теми, натомість чеські історики (серед них Я. Вацулік, Ї. Гофман, В. Дуфек, Д. Мартінкова) формулюють свої висновки на підставі переважно тільки самих спогадів своїх співвітчизників-реемігрантів. Згідно з цими мемуарами, українські повстанці часто фігурують як «бандити», що здійснювали акції проти чехів, проводили конфіскації тощо. Лише 2018 р. вийшла публікація Адама Зітека «Чеська меншина на Волині в роки німецької окупації», яка представляє, на нашу думку, об'єктивний погляд на становище чеської громади в 1941–1944 рр.¹

Важливим джерелом дослідження є матеріали Галузевого державного архіву Служби безпеки України у Рівному та

¹ Zitek A. Czeska mniejszość na Wołyniu w latach okupacji niemieckiej (1941–1944). *Pamięć i sprawiedliwość*. 2018. Nr 2 (32). S. 502–519.

Військового історичного архіву Чеської Республіки (Прага). Так, із ГДА СБУ в Рівному використано архівно-кримінальну справу Григорія Кіндратовича Фридриха, юриста і вчителя, засудженого 1945 р. за статтями 54-1а і 54-11 КК УРСР. Він був залучений українськими повстанцями до співпраці для налагодження відносин з чеськими організаціями й засвідчив зв'язки УПА та керівників чеської групи опору в Дермані². Суттєвим при аналізі цих документів (зокрема протоколів допитів) є врахування обставин ув'язнення й допитів заарештованої особи, з'ясування об'єктивності зафіксованих свідчень, їх верифікація.

У ВІА ЧР зберігається справа чеської організації «Бланік», яка діяла на Волині з липня 1941 до березня 1944 р. Справа складена в Чехословаччині органами безпеки в 1968–1975 рр. для легітимації групи як учасниці Руху опору за межами країни³. Очевидно, що датування цих матеріалів пояснює подані в них характеристики українського повстанського руху та їхнє основне призначення: перевірити й довести відсутність співпраці членів «Бланіка» з повстанцями.

Із вибухом радянсько-німецької війни, 6 липня 1941 р. на Волині невелика частина чеської інтелігенції заснувала групу Руху опору, яка ставила за мету не допустити фізичного знищення чеської громади та підготувати чоловіків до участі у збройній боротьбі з окупантами⁴. Наприкінці липня 1941 р. вже було напрацьовано програму підпільної діяльності «Naše

² Галузевий державний архів Служби безпеки України, Рівне (далі – ГДА СБУ, Рівне), ф. 5 (Р), оп. 1, спр. П-11266 (Архівно-кримінальна справа Фридриха Г. К.), 95 арк.

³ Vojenský historický archiv (Praha) (далі – VHA), F. Ministerstvo národní obrany ČR, oddelení pro udelování osvědčení dle zákona číslo 255/46 Sb., odděl. 255, č. 4 (Podkladový materiál k prověření skupiny Blaník – Volyň, SSSR), 21 list.

⁴ Ibid., list 2; Příspěvek volyňských Čechů k osvobození Československa od nacistické nadvlády. Hofman J., Širc V., Vaculik J. Volyňští Češi v prvním a druhém odboji. Praha, 2004. S. 66.

desatero» («Наш Десятислов»)⁵. У характеристиці групи, збереженій у фондах ВІА ЧР, зазначається, що розповсюдження цієї програми в чеських поселеннях дало змогу «чехам повністю дистанціюватися від акцій бандерівців»⁶. Проте час появи документа (літо 1941 р.) свідчить радше не стільки про завдання «дистанціювання» чехів у липні 1941 р. (чого, думаємо, тоді ще не фіксувалося), скільки про намагання учасників групи це підкреслити через тридцять років по війні при її перевірці органами безпеки.

На початку 1943 р. організація мала ланки в 40 чеських населених пунктах⁷. 13 червня 1943 р. в с. Московщина відбулася нарада 13 представників цих поселень на Волині, тоді ж обрано керівництво організації. Її очолив учитель із с. Мирогоща Владімір Кноп (псевдо – Я. Влчек), його заступниками стали редактор часопису «Krajanské listy» (Луцьк, 1938–1939 рр.) і вчитель із с. Московщина Йозеф Рейзек (псевдо – Я. Вінаржіцький) та інженер Їржі Лізалек (псевдо – В. Броз), біженець із протекторату Чехії й Моравії. Визначено також керівників відділів: «пропаганди – Рейзек і Шірц, військового – Лізалек, медичного – Д. Сомол, технічного – Е. Цилц, фінансового та матеріального забезпечення – М. Кхол, безпеки – Ант. Бочек»⁸. Затверджено статут організації та її програму, ухвалено рішення про заснування власного періодичного органу⁹.

За пропозицією Й. Рейзека, часопис названо «Hlasatel» (від чес. Hlasit – проголошувати, пропагувати, розповсюджувати). Видання мало підtitул: «Часопис для чехословацького руху опору в Україні». Його редактор вважав: «якщо організа-

⁵ VNA. F. Ministerstvo národní obrany ČR, oddeleni pro udelovani osvědčení dle zákona číslo 255/46 Sb., oddel 255, č. 4 (Podkladovy materiál k prověření skupiny Blaník – Volyň, SSSR), list 5.

⁶ Ibid., list 3.

⁷ Ibid., list 4.

⁸ Ibid.

⁹ Ibid., list 3; Týdeník Hlasatel. Hofman J., Širc V., Vaculik J. Volyňští Češi... S. 86–89.

ція має добре діяти – повинен бути друкований орган, який би був пружиною й регулятором усієї організаційної роботи»¹⁰. Аби запустити процес видання, чехи почали пошук друкарської машинки у Львові та Дубні. У Дубні один із нових членів «Бланіка» Я. Габріел віддав такий пристрій Й. Рейзекові, проте потрібен був час для поповнення знайденої польської друкарської каси чеськими позначками («гачек», «риска», «кружечек»). 1 серпня 1943 р. опубліковано перший номер газети «Hlasatel»¹¹.

Статут організації уклали Йозеф Рейзек і Владімір Кноп. Згідно з цим документом, головними її цілями були: «1) підготовка волинських [чехів] до вступу до чехословацької армії в СРСР; 2) підризна діяльність у тилу німецької армії (перешкоджати просуванню транспорту, матеріальному забезпеченню тощо); 3) не брати участі в націоналістичних організаціях інших народів (дотримуватися нейтралітету); 4) відкрита боротьба із зброєю в руках проти німців та їхніх помічників лише в рядах чехословацької армії в СРСР» (переклад – С. Ш.). Далі у статуті вказувалося, що підпільна антифашистська організація автоматично припиняє свою роботу тільки після звільнення Чехословаччини¹².

«Бланік» мав достатньо струнку структуру. Територію Волині поділено на 5 округів, які, відповідно, ділилися на 3–6 гуртків, а ті – на 3–9 підрозділів. 12 і 21 вересня відбулися вибори провідників ланок, 17 жовтня 1943 р. в Ульбарові – очільників округів, і 2 січня 1944 р. – центру. Керівником першого округу обрали Еміля Цилца із Гільчі, другого – Йозефа Мойдла із Хомутів (нині – Квітневе), третього – Йозефа Рейзека із Московщини та Мікулаша Пруса зі Страклова,

¹⁰ VHA. F. Ministerstvo národní obrany ČR, oddelení pro udelování osvědčení dle zákona číslo 255/46 Sb., oddíl 255, č. 4 (Podkladový materiál k prověření skupiny Blaník – Volyň, SSSR), list 3; Týdeník Hlasatel. Hofman J., Širc V., Vaculik J. Volyňští Češi... S. 86.

¹¹ Týdeník Hlasatel. Hofman J., Širc V., Vaculik J. Volyňští Češi... S. 88.

¹² Hofman J., Širc V., Vaculik J. Volyňští Češi... S. 72.

четвертий планувалося сформувавши в околицях Луцька¹³. Головне керівництво разом з окружним розробляли політичні директиви й напрями діяльності «Бланіка», його політику щодо партизанки (польської та радянської), а також щодо ОУН, УПА й німців. Загальна чисельність членів організації точно не встановлена, однак відомо, що її ланки наприкінці 1943 р. діяли в 102 чеських поселеннях Волині (19 підокругів, 5 округів). Копія мапи, що відображає структуру «Бланіка» (зберігається у Рівненському краєзнавчому музеї) містить списки ланок цих п'яти округів¹⁴.

Під час вступу до групи опору її новоприйняті члени давали клятву, в якій зобов'язувалися до останньої краплі крові боротися за звільнення своєї батьківщини. Текст цієї присяги наводять автори «Історії Чеського Боратина» Йозеф, Анна й Владіслав Влкі¹⁵.

Окреслимо взаємини чеської організації та українських повстанців. Чехи, що втратили свою державну незалежність 1938 р., повністю поділяли багатовікові намагання українців створити власну державу. Про це свідчить, зокрема, допомога молодій Чехословацькій Республіці українській еміграції в міжвоєнний період. Натомість методи боротьби, застосовувані ОУН та УПА, волинські чехи не могли толерувати й засуджували як неприйнятні, хоча в політичній платформі УПА 1943 р. і проголошувалося, що вона «обстоює рівноправність усіх

¹³ VHA. F. Ministerstvo národní obrany ČR, oddeleni pro udelovani osvědčení dle zákona číslo 255/46 Sb., otдел 255, č. 4 (Podkladovy materiál k prověření skupiny Blaník – Volyň, SSSR), list 4; Hofman J., Sirc V., Vaculik J. Volyňští Češi... Příloga 2. Rozmístění buněk a struktura odbojové organizaci Blaník. S. 283.

¹⁴ VHA. F. Ministerstvo národní obrany ČR, oddeleni pro udelovani osvědčení dle zákona číslo 255/46 Sb., otдел 255, č. 4 (Podkladovy materiál k prověření skupiny Blaník – Volyň, SSSR), Dod.; Hofman J., Sirc V., Vaculik J. Volyňští Češi... Příloga 2. Seznam Buněk ilegální organizaci Blaník (červen – červenec 1943); Рейзек Й. Не зрадимі «Бланік». *Чехи і Дубенщина: Матеріали Міжнар. наук.-теор. конф. Луцьк, 2011. С. 72.*

¹⁵ Vlk J., Vlková A., Vlk V. Historie Českého Boratina. Usti nad Labem, 2000. S. 158.

громадян незалежно від їхньої національності, віросповідання й статі; прагне до справедливого соціально-економічного устрою»¹⁶.

Водночас чеський історик Ярослав Вацулік на основі спогадів реемігрантів указує на те, що чехи під проводом «Бланіка» створювали самооборону «перш за все проти загонів Української повстанської армії, [...] мусили не тільки оберігати, але і в боях боронити життя та майно селян від бандерівців та різних банд»¹⁷. У цих спогадах також читаємо: «Раз прийшли німці, другий – бандерівці, і брали все, що знайшли [...] Бандерівці справді нападали. Мали зброю, палили господарство, вночі приходили за їжею. Був то страшний час, через день забирали, палили і стріляли німці, а вночі – бандерівці» (Марія Блажкова)¹⁸. Вацлав Гайний згадує, що «українці давали полякам багато забирати. Вбивали їх. Польських осадників [...] українці помалу знищили. Швидко все було [...] Людина не знала ні дня, ні години, коли і хто прийде. Не знали, хто прийшов, усі були в мундирах, і не знали, хто це є»¹⁹.

Описи т. зв. бандерівських нападів на чеські поселення трапляються і в наукових розвідках, і в новітніх публікаціях реемігрантів та їхніх нащадків. Однак зауважимо, що такі наративи мають характер «штампу», вони регранслюються з мемуарів до мемуарів, з одних наукових чи публіцистичних текстів до інших, почасти без конкретних фактів та об'єктивної

¹⁶ Україна: політична історія. XX – початок XXI ст. Київ, 2007. С. 794.

¹⁷ Hofman J., Širc V., Vaculik J. Volyňští Češi... S. 68; VHA. F. Ministerstvo národní obrany ČR, oddelení pro udelování osvědčení dle zákona číslo 255/46 Sb., oddel 255, č. 4 (Podkladový materiál k prověření skupiny Blaník – Volyň, SSSR), l. 5.

¹⁸ Válečný příběh volyňských česků končil v Branišovicích [Електронний ресурс]. Режим перегляду: <https://ru-ru.facebook.com/scvpeu/posts/15.09.2018>.

¹⁹ Vaclav Hajny. Mimo děti a dědů šli všichni do války [Електронний ресурс]. Режим перегляду: <https://www.pametnaroda.cz/cs/hajny-vaclav-20110720-0> [17.08.2019].

оцінки ситуації. Пояснюється це, по-перше, часом запису спогадів – 1960–1970-ті рр., коли в Чехословаччині домінувала прорадянська орієнтація, а волинські чехи були означені як «небезпечний елемент»; по-друге, недостатнім використанням українських архівних джерел і сучасних наукових досліджень. Та й нині можемо знайти в чеських публікаціях подібні характеристики українського повстанського руху, що, на наш погляд, вимагає відповідних контрзусиль вітчизняних істориків. Очевидно, сприяє цьому й наявність матеріалів у ВІА ЧР, де відклялися заяви мешканців чеських поселень до комендатури чехословацької бригади в Рівному з проханням захистити їх від «бандитів»²⁰. Заяви написані від руки, наприкінці кожної – підписи мешканців, але чітко не зазначено, хто ці «бандити». Тексти документів близькі за змістом і риторикою, отож цілком імовірно, що готувалися вони під певними «впливами».

Думається, що аналіз ситуації, а надто такої неоднозначної, як на Волині 1943 р., потребує залучення, крім спогадів, які зазвичай доволі суб'єктивні, інших джерел, у т. ч. документальних матеріалів з українських архівів, розповідей українців-очевидців тих подій, що уможливить верифікацію відомостей про ті чи ті обставини.

Чеські селяни були значно заможнішими, через що повстанці знаходили в них харчі й інший провіант, котрий забирали, часто насильно, тому в спогадах реемігрантів такі «експропріації», природно, описуються як грабіж. Для українця учасники національного опору були «своїми», бо відстоювали їхню правду й державу, тож він їм допомагав добровільно. Для чеха, який, навіть через десятиліття імміграції, почувався якщо не «чужим», то принаймні «іншим», і який зазнав схожої експропріації в 1939–1940 рр., повстанці були «чужими», а ті, хто виявляв насилля, – бандитами. До того ж, по-

²⁰ VNA. F. 1 (čs. samostatný prapor v SSSR (1941–1943) (1-й чехословацький окремих батальйон в СРСР (1941–1943)). Komendatura), k. 68, inv. č. 719 (Žadosti obcí o vojenskou ochranu proti «banderovcům» (1945–1946)), 35 list.

зиція чехів-іммігрантів від початку базувалася на лояльності до влади, що їх і убезпечувало на певний час, і викликало в українців, поляків, радянських партизан бажання залучати представників цієї національності до своїх збройних угруповань.

Неодноразово і радянські партизани, і українські повстанці зверталися до чеського населення із закликом вступати до їхніх лав для боротьби з окупантами. Окремі випадки участі чехів у загонах УПА і польської Армії Крайової фіксує історик Ярослав Антонюк²¹. Намагання різних сторін Руху опору встановити контакти та залучити на свій бік чеську громаду засвідчуються архівними матеріалами, опублікованими Володимиром Сергійчуком у збірці «Український здвиг: Волинь. 1939–1955». У спогадах реемігрантів також мовиться про такі спроби обох сторін конфлікту (поляків і українців)²².

Волинські чехи прагнули уникати втручання в будь-які місцеві міжетнічні протистояння, допомагали полякам та переходували євреїв. При цьому, як стверджує Я. Вацулік, вони не могли погодитись із рішенням оунівців «орієнтуватися на етнічну чистку Волині від поляків» (на наше переконання, цей вислів є некоректним). Документи доводять, що деякі оунівці виступали й проти чехів, «їм закидали, що чекають приходу росіян, що приїхали і забрали в українців найкращі землі»²³. Подібні дорікання не були новиною для чеської громади, котра чула їх

²¹ Антонюк Я. Волинські чехи в українській визвольній боротьбі (на прикладі колонії Купичів). *Український визвольний рух*: наук. зб. Львів, 2014. Зб. 19. С. 208; Його ж. Малинська трагедія. Чи ворогували «бандерівці» з чехами? [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.radiosvoboda.org/a/29734346.html [17.08.2019].

²² Сергійчук В. *Український здвиг: Волинь. 1939–1955*. Київ, 2005. С. 128–130, 226–233.

²³ VHA. F. Ministerstvo národní obrany ČR, oddelení pro udelování osvědčení dle zákona číslo 255/46 Sb., oddíl 255, č. 4 (Podkladový materiál k prověření skupiny Blaník – Volyň, SSSR), l. 5; Hofman J., Širc V., Vaculik J. Volyňští Češi... S. 69.

ще в перші роки імміграції, але в часи воєнні вони тільки посилювали конфліктність, ускладнюючи домовленості між групами опору.

Навесні – восени 1943 р. на Волині спостерігалось загострення жорстокого конфлікту між українцями й поляками, який на загальному тлі бойових дій Другої світової та гітлерівської окупації перетворився на ще одну, вже локальну, криваву війну. Волинські чехи старалися залишатися на позиції нейтралітету, відмовляючись підтримувати будь-яку зі сторін. Щоправда, деякі чеські поселення та окремі чехи були на боці повстанців. До таких населених пунктів, за свідченнями очільника «Бланіка» В. Кнопа, належали Уїздці, Волков (нині – Вовковиї Рівненської обл.), Підвисоке²⁴. Випадки активної участі чехів в українських повстанських акціях обумовлювалися, вочевидь, тим, що вони жили поряд із українцями десятки років: вступали в міжетнічні шлюби, налагоджували господарські відносини з місцевим населенням, їхні діти навчалися разом у школі тощо. Проте така участь не була масовою й мала ситуативний характер.

Із початку 1943 р. в чеських поселеннях поширюються рукописні листівки із закликом вступати до Чехословацької повстанської армії (ЧПА), яка нібито була частиною УПА і яку організував чеський емігрант Антонін Нехутний, нібито член УПА²⁵. За спогадами Антоніна Боचेка, А. Нехутного перевіряли та допитували бандерівці й залучили до цього чехів (один з них – Еміл Сахулка з Гільчі). З'ясувалося, що А. Нехутний був агентом гестапо. Пізніше, у 1953 р., коли після рееміграції волинські чехи переслідувалися органами безпеки Чехословаччини, це стало єдиним аргументом, який висувала спецслужба

²⁴ Hofman J., Širc V., Vaculik J. Volyňští Češi... S. 81.

²⁵ VHA. F. Ministerstvo národní obrany ČR, oddelení pro udelovani osvědčení dle zákona číslo 255/46 Sb., odel 255, č. 4 (Podkladovy materiál k prověření skupiny Blaník – Volyň, SSSR), 21 list; Hofman J., Širc V., Vaculik J. Volyňští Češi... S. 88.

В. Кнопові та його соратникам, висновуючи, що «...“Бланік” був продовженою рукою бандерівців»²⁶. Самі учасники організації негативно сприймають інформації про А. Нехутного, відкидаючи будь-які твердження про співробітництво. Все це спростовує тезу Я. Антонюка про те, що «з часу створення на Волині перших осередків ОУН, вони відразу налагодили співпрацю з місцевими чехами. Відомо, що при підрозділах УПА на півдні Рівненщини діяла Чеська повстанська армія на чолі з Антоніном Нехутним»²⁷.

Влітку 1943 р. протистояння на Волині між польським та українським рухами набуло надзвичайної гостроти. А коли українські повстанці, окрім конфіскацій, почали мобілізаційні заходи в колоніях чехів, то ті змушені були піти на перемовини із представниками українського національного опору. 1 серпня 1943 р. в с. Московщині нарада керівників «Бланіка» (Й. Рейзек, Ї. Лізалек, Е. Цилц) постановила «будь-якою ціною зберігати нейтралітет меншини в польсько-українському конфлікті і також заборонено виступи проти німецьких та мадярських сил. [...] Проти бандерівців організувати посилену оборону». Згодом вирішено провести зустріч із провідниками бандерівців²⁸.

Своєю чергою, керівництво УПА-Південь уживає різних організаційних та інших заходів задля задіяння чеського населення до спільного супротиву. Завдання «встановлення контактів між українцями і чеським населенням»²⁹ було покладено на Григорія Фридриха (псевдо – «Невідомий»)³⁰. Цей українець народився в с. Дермань, отримав освіту юриста, працював учителем, володів чеською мовою (навчався у Празі, звідки емігрував до Польщі на початку війни)³¹. Г. Фрідріх показав на допиті

²⁶ Hofman J., Širc V., Vaculik J. Volyňští Češi... S. 83–84.

²⁷ Антонюк Я. Малинська трагедія...

²⁸ Hofman J., Širc V., Vaculik J. Volyňští Češi... S. 81–82.

²⁹ ГДА СБУ, Рівне, ф. 5 (Р), оп. 1, спр. П-11266, арк. 9.

³⁰ Там само, 95 арк.

³¹ Hofman J., Širc V., Vaculik J. Volyňští Češi... S. 83.

25 листопада 1944 р., що виконував певні обов'язки у т. зв. пункті ОУН, який розташовувався спершу на Бушанських хуторах Мізоцького району, а потім у Дермані Першому (у будинку Йосипа Шевчука)³². Цікавою є інтерпретація слів Г. Фридриха слідчим Зобковим, котрий проводив допит: «Про яке населення йдеться? Слідству відомо, що мовиться про встановлення контакту між бандитськими формуваннями УПА та створеннями німцями збройними групами із чехів. Чи так це?»³³. Отже, органи слідства вже 1944 р. намагались утвердити думку про роль німецьких окупантів в організації чеського опору і «зафіксувати» свідчення про зв'язки «Бланіка» з УПА.

Тоді ж Г. Фридрих повідомив про зустріч керівників УПА і чехів, яка відбулася ще до початку його роботи в «пункті». За угодою між ними, «чехи отримують у стосунку УПА та її органів до певної межі автономію, тобто право мати самостійні збройні організації. [...] діють під своїм проводом». Загалом, як підкреслювалося в тому ж документі, «чеські організації були створені під приводом боротьби з німцями»³⁴.

У таких умовах В. Кноп підготував листівки «Місія нашої меншини в Україні» й «Декларація чехів в Україні», де викладалися основні принципи перемовин із представниками ОУН і УПА 24 жовтня 1943 р. в Дермані. Керівництво «Бланіка» озвучувало свою позицію: «Ми, складова частина чехословацького народу, а тому автоматично підлеглі чехословацькій владі в Лондоні. Ми до цих пір не одержали від своєї влади ніяких вказівок щодо українського питання на Україні, і не можемо із своєї ініціативи щось робити»³⁵. Вони звернулися до чехів із закликом: «...бути разом, [...] організуватися й озброюватися. [...] Ми хочемо зберегти нашу меншину, хочемо виконати свій святий обов'язок по відношенню до свого народу,

³² ГДА СБУ, Рівне, ф. 5 (Р), оп. 1, спр. П-11266, арк. 12.

³³ Там само, арк. 10.

³⁴ Там само, арк. 10–11.

³⁵ Hofman J., Širc V., Vaculik J. Volyňští Češi... S. 69, 87.

ми хочемо забезпечити своїй меншині місце в Чехословаччині, ми хочемо, щоб наша меншина мала чисту совість в історії нашого народу». Виходячи з тексту звернення, яке навів у своїх мемуарах Йозеф Рейзек, один із очільників «Бланіка», можна констатувати, що метою утвореної організації була боротьба з окупантами за збереження чеської меншини та відновлення незалежної Чехословаччини. Тут також містилися й зауваги щодо співробітництва з українським рухом: «[Українці] надіялися на наші національні почуття і на мету – помститися німцям за всі прикрощі, які дісталися нашому народові від німців, уважають нас своїми союзниками і майже насильно вербують наших хлопців. Якщо ми підемо з ними – піддамо нашу меншину небезпеці, вона буде німцями знищена, якщо відмовимо їм, можуть нам мстити [...], можуть завдати нам багато зла»³⁶. Як бачимо, позиція волинських чехів достатньо зрозуміла: вони не беруть участі у структурах українського руху опору, не приєднуються ні до польського, ні до радянського партизанських рухів, проте не відмовляються від ситуативної співпраці та допомоги. Поряд із цим на зустрічі наголошувалося, що організація не буде протидіяти тим, хто «добровільно згодиться до лав УПА»³⁷.

Як уже знаємо, попри згадані зауваги, чехи таки зустрілися з провідниками українського опору. Члени «Бланіка» Й. Лізалек, Е. Цилц і В. Кноп мали розмову з двома представниками повстанців, одним з яких був уже згаданий «Невідомий». У подальшому спілкуванні він розповів Антоніну Бочкові (керівник відділу безпеки «Бланіка», ім'я якого на допитах називав Г. Фридрих), що навчався в Карловому університеті. Перемовини були серйозними, «діловими та з обох сторін делікатними». В. Кноп згодом писав про це так: «Ми висловили своє розуміння їх устремління до незалежності, однак при тому мусимо зберігати нейтралітет, тому що є частиною

³⁶ Hofman J., Širc V., Vaculik J. Volyňští Češi... S. 67.

³⁷ Ibid. S. 69.

чеського народу, його легальним представником є уряд (в екзилі) в Лондоні, який веде боротьбу проти окупантів нашої держави на боці Радянського Союзу, а тому ми готуємося воювати проти нацистів у чехословацьких з'єднаннях в СРСР». Згідно з відомостями цього самого автора, після зустрічі та внаслідок домовленостей повстанці припинили конфіскації й мобілізацію в чеських селах³⁸.

Пізніше зв'язок із українськими повстанцями періодично поновлювався. Г. Фридрих до кінця жовтня 1943 р. працював у тому ж «пункті». До його обов'язків належало репрезентувати повстанців «в чеських організаціях Мізоцького і Здолбунівського районів, [...] розглядати скарги чеських представників на окремі випадки порушень з боку органів УПА у стосунку до чехів, приймати скарги на чеське населення, з'ясовувати обставини тих чи інших порушень, розглядати скарги окремих осіб». Саме тому, очевидно, він познайомився з «представником від чеських організацій – Джусом із Борщівки»³⁹.

Форми чесько-української співпраці були різні. Наприклад, восени 1942 р. у чеській родині в Купичеві мешкав ковельський окружний провідник ОУН Сергій Манько-«Ящур». У звіті суспільно-політичної референтури з Володимирсько-Горохівської округи (доповідач «Степ») за липень 1943 р. сказано: «Чеське населення до українських визвольних змагань відноситься прихильно, воно співпрацює з українцями, підпорядковується нашій організації, несе усі тягарі боротьби, а часом виступає активно»⁴⁰.

Окремі чехи входили до з'єднань радянських партизанів (Д. Медведєва, С. Ковпака) або польських загонів. Занотовані й

³⁸ Hofman J., Širc V., Vaculik J. Volyňští Češi... S. 83.

³⁹ ГДА СБУ, Рівне, ф. 5 (Р), оп. 1, спр. П-11266, арк. 13.

⁴⁰ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, ф. 3833, спр. 118, арк. 19 (Суспільно-політичний звіт Володимирсько-Горохівської округи за липень 1943 р.); Антонюк Я. Волинські чехи в українській визвольній боротьбі... С. 207–208.

випадки колаборації. Так, купичівські чехи при вступі німців до села пригостили їх пивом і накрили святковий стіл, про що дізнаємося зі споминів Марії Францівни Кафки, 1916 р. н., уродженки й мешканки с. Купичів Турійського р-ну, записаних істориком Я. Антонюком⁴¹. Одну з двох поліцейських сільських управ у Купичеві, створених німцями, у перші тижні окупації очолював чех Богуслав Кучер⁴². За свідченням Йозефа Мартіновського, жителя с. Малина, старостою там був Йозеф Крамський, а в с. Чеські Кнерути – Йозеф Дус⁴³. Відомий також виступ чехів Купичева на боці 27-ї волинської дивізії АК проти УПА в листопаді 1943 р.⁴⁴

У мемуарах Д. Медведєва віднаходимо згадки про чехів-працівників Здолбунівського залізничного депо, які ввійшли до диверсійної групи, що співпрацювала із загоном цього радянського командира. Це Їржі Гроуда, Владімір Плічка (Палічка?), Александр Заслоцькій, із Новин Чеських – Шафар, Їржі Яначек із Дніпропетровська, а також Йозеф Громада, котрий загинув у партизанських боях. У загоні воював і Ярослав Вітек із Житомира⁴⁵. У Рівному діяла група у складі Йозефа Новака та його двох сестер – Анни й Катерини, Яна Кутковця, Я. Луса, Йозефа Майєрніка, родини Дроздова й ін.⁴⁶ На Здолбунівському цементному заводі, який побудували чехи брати Єлінеки і який у роки війни виробляв цемент для зведення «дніпровського валу», функціонувала друкарня,

⁴¹ Антонюк Я. Волинські чехи в українській визвольній боротьбі... С. 206–207.

⁴² Там само.

⁴³ Ze vzpomínek Josefa Martinovského. Český Malín. Nymburk: VEGA-L, 2010. 40 s.

⁴⁴ Антонюк Я. Волинські чехи в українській визвольній боротьбі... С. 202–222; Věrná stráž. 1950. 20 října. S. 6.

⁴⁵ Hofman J., Širc V., Vaculik J. Volyňští Češi... S. 199–200; Šereťuk M. Kronika Českého Kvasilova. [Praha?]: Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 2003. S. 39–40.

⁴⁶ Hofman J., Širc V., Vaculik J. Volyňští Češi... S. 200–203.

де виготовляли листівки українською, польською, чеською, німецькою мовами, поширювані на Волині, на території Генерал-губернаторства, а ще серед німецьких солдатів, котрі їхали на фронт. Друком займалися чехи Бенедикт Кушнер, Вацлав Віжка і Ян Монах⁴⁷.

Улітку 1943 р. волинські чехи налагодили контакти із радянськими партизанами зі з'єднання С. Ковпака, а коли розпочався рейд на Прикарпаття, «Бланік» надав інформацію про пересування німецького транспорту залізницями Рівне – Ковель, Рівне – Львів. У перші дні серпня 1943 р. члени «Бланіка» разом із ковпаківцями ініціювали саботажні акції на нафтових родовищах поблизу Станіслава (тепер – Івано-Франківськ). На початку 1944 р. Й. Рейзек у с. Московщині вів переговори із Сидором Ковпаком й особисто передав йому карту розміщення ланок своєї організації та її статут, перекладений російською мовою. Через С. Ковпака чехи пробували зв'язатися з чехословацькою бригадою в СРСР. Повідомлення про «Бланік» було надруковане в радянському військовому часопису «Блокнот агітатора» перед вступом Червоної армії на Волинь⁴⁸.

Із 1944 р., коли просування фронту набуло високих темпів, чехи продовжують займати визначені ними політичні позиції, головним своїм завданням і надалі вважаючи підготовку до визволення Чехословаччини, хоча чеське населення тоді теж було заручником протиборчої ситуації на Волині. За словами чеських реемігрантів, вони змушені були «вдень годувати одних, а вночі – інших». Із просуванням фронту, в лютому – березні 1944 р. на волинські терени передислокувалася

⁴⁷ Hofman J., Širc V., Vaculik J. Volyňští Češi... S. 202.

⁴⁸ VHA. F. Ministerstvo národní obrany ČR, oddelení pro udelování osvědčení dle zákona číslo 255/46 Sb., odel 255, č. 4 (Podkladový materiál k prověření skupiny Blaník – Volyň, SSSR). 21 list; Hofman J., Širc V., Vaculik J. Volyňští Češi... S. 69–70, 200, Příloga 2. Seznam Buněk ilegální organizací Blaník (červen – červenec 1943); Vaculik J. Dějiny volyňských Čechů. II. Díl. 1914–1945. Praha, 1998. S. 110.

чехословацька бригада на чолі з Л. Свободою, яка була тут поповнена добровольцями – волинськими чехами.

Таким чином, чехам урешті-решт вдалося утримати свою особливу позицію в складних умовах окупації й реалізувати мету повернення на батьківщину. Спроби чесько-українського порозуміння, що виявилось на зустрічі в Дермані, спільні рішення та узгодження дій, навіть попри відмінності у цілях і засобах боротьби з окупантами, дали свої результати: незважаючи на всі ці розбіжності, чеські та українські групи опору змогли уникнути збройного протистояння, чеська громада зберегла свою чисельність та утвердила бажання повернутися на рідну землю.